

Бородулькіна Т.О. Вальдорфська педагогіка як здоров'язберігаюча та оздоровча освітня система / Т.О.Бородулькіна // Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 року, Київ. За заг.ред.В.Б.Халамендик / Мін-во освіти і науки України, НПУ імені М.П.Драгоманова, ІАО, АВІУ. – Запоріжжя: Дике Поле, 2015. – С. 71-79.

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ТА ОЗДОРОВЧА ОСВІТНЯ СИСТЕМА

Бородулькіна Тетяна Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Запорізького національного технічного університету

Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., державна політика в галузі освіти спрямована на **забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній та фізичній** [1]. Актуальність та пріоритетність цього завдання обумовлюються значним погіршенням в останні роки стану здоров'я серед дітей та молоді. Результатами багатьох досліджень доведено, що існуюча система загальної шкільної освіти часто є не здоров'язберігаючою, а здоров'яруйнуючою [14], має здоров'явитратний характер [5; 9; 11; 14], тому виникає необхідність в здоров'яформуючих та здоров'язберігаючих освітніх технологіях. Звертаємо увагу на те, що здоров'язберігаючі освітні технології передбачають створення максимально можливих умов для збереження, зміцнення й розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного й фізичного здоров'я всіх суб'єктів освіти [9], тобто не тільки дітей (учнів та вихованців), але й педагогів, батьків та ін.

Існує багато підходів до визначення **здоров'язберігаючих освітніх технологій**, проте найчастіше серед основних характеристик виділяють: сприятливі умови навчання дитини в школі; оптимальну організацію навчального процесу; повноцінний, раціонально організований руховий режим; відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям

дитини та ін. Частіше всього виділяють такі три групи здоров'язберігаючих технологій: 1) технології, що забезпечують гігієнічно оптимальні умови освітнього процесу; 2) технології оптимальної організації навчального процесу й фізичної активності школярів; 3) різноманітні психолого-педагогічні технології, що використовуються на уроках і в позаурочній діяльності педагогами й вихователями [9]. Н.К. Смирнов вважає основними принципами здоров'язберігаючих освітніх технологій такі: неавторитарну педагогіку; індивідуалізацію педагогічних впливів; творчий характер освітнього процесу; використання активних методів та форм навчання; зсув традиційного методичного репертуару вчителя у бік психологічних технологій; представленість психологічної, і навіть психотерапевтичної складових у роботі сучасного вчителя. А самі **здоров'язберігаючі освітні технології** автор визначає як сукупність всіх використовуваних в освітньому процесі прийомів, методів, технологій, що не тільки оберігають здоров'я учнів і педагогів від несприятливого впливу факторів освітнього середовища, але й сприяють вихованню в учнів культури здоров'я [14]. Л.С.Тихомирова виділяє критерії вдалого уроку з погляду його впливу на здоров'я учнів, до яких вона відносить наступні: відсутність втоми в учнів і педагога; позитивний емоційний стан; задоволення від зробленої роботи; бажання продовжити роботу [15, с.23].

Зазначимо, що поряд із застосуванням в сучасній вітчизняній освіті окремих здоров'яформуючих та здоров'язберігаючих технологій, ефективним буде звернення до цілісної педагогічної системи здоров'язбереження учнів, перевіреної часом, міжнародним і вітчизняним досвідом. Однією з таких систем є **вальдорфська педагогіка**, яка вже понад 90 років активно поширюється по всьому світу, та вже більше десяти років успішно розвивається в Україні.

Вальдорфська педагогічна система ґрунтується на концепції **салютогенезу** (від. лат. *salus* – здоров'я і *genesis* – створення, походження; що дослівно означає «здоров'ястворення» [11]); є засобом здорового –

духовно-душевно-фізичного розвитку особистості [6; 11] і орієнтується на здоров'язберігаючий життєвий початок в кожній дитині [4]. Особлива увага в ній звертається на систему здоров'язберігаючого навчання та виховання. Як зазначає О.М. Лукашенко, «у сучасних дослідженнях вальдорфської педагогіки поняття салютогенезу широко використовується й виступає як синонімічне дефініції «здоровий розвиток», тобто терапевтично-виховний підхід, за яким в центр педагогічного процесу ставиться не хвороба, а дитяче здоров'я, його збереження й зміцнення [11]. Спираючись на слова досвідченого голландського антропософського терапевта Жака Мольмана про те, що здорова людина може сама себе вилікувати [12, с.7], можна сформулювати сучасний девіз здоров'ястворення в вальдорфській педагогіці: *навчити дитину лікувати саму себе*. В Україні ці ідеї також підтримуються. Так, в Звіті Про завершення узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні», зазначено, що метою вальдорфської школи є створення педагогічно сформованого простору, сприятливого для цілісного розвитку особистості та збереження фізичного, психічного та духовного здоров'я дітей [2].

Для тих, хто більш-менш знайомий з вальдорфською освітньою системою, є її палким прихильником або представником (вальдорфським педагогом), здоров'язберігаючий та здоров'ястворюючий характер педагогіки Р.Штайнера не викликає жодних сумнівів, є цілком очевидним та беззаперечним. Проте не для всіх є такими очевидними переваги вальдорфської системи освіти, є і її супротивники, багато людей зовсім не знайомо з системами, альтернативними загальній освіті, нічого ніколи не чули про вальдорфську педагогіку. Обережне ставлення вітчизняних освітян до закордонних освітніх систем, в тому числі до вальдорфської педагогіки, можна також пояснити турботою про здоров'я дітей (особливо психічне), бажанням захистити їх від зайвого (та, можливо, шкідливого) експериментування. Об'єктивності в оцінці ефективності тієї чи іншої освітньої системи можуть допомогти **результати наукових досліджень** (які

мають бути незалежними, об'єктивними та прозорими), тому звернемося саме до них у нашому розгляді.

За даними О.М.Іонової, досягнення вальдорфської педагогіки підтверджені міжнародними незалежними порівняльними педагогічними дослідженнями, а також дослідженнями, проведеними у різних країнах світу, в яких вальдорфські освітні установи існують кілька десятків років. Так, ще в 90-х роках ХХ ст. університетами Фінляндії доведено, що відсотки порушень фізичного здоров'я та психічних захворювань у вальдорфських школах значно нижчі, ніж у звичайних, причому у вальдорфських школах показники знижуються, а у традиційних – постійно збільшуються [7]. Проведені у 2006 р. масштабні дослідження здоров'я учнів засвідчили, що учні вальдорфських шкіл п'яти західноєвропейських країн (Австрія, Голландія, Німеччина, Швейцарія, Швеція) мають значно кращі показники здоров'я, ніж учні традиційних шкіл [7, с.36]. За даними О.М. Лукашенко, результати обстежень декількох тисяч учнів європейських вальдорфських і традиційних шкіл показують, що відсоток психічних захворювань у учнів вальдорфських шкіл значно нижчий, ніж в учнів традиційної школи [11].

Не такі масштабні та поки що несистемні, поодинокі дослідження українських вчених також підтверджують ефективність (О.М.Іонова [6], Л.В.Литвин [10]) та здоров'язберігаючий характер (С.В.Гозак [5], О.М. Лукашенко [11]) вальдорфської педагогіки, локально запровадженої в українському освітньому просторі. Так, в дисертаційному дослідженні С.В.Гозак надано гігієнічну оцінку таким елементам навчального процесу у вальдорфській педагогіці як головний урок та евритмія. Автором доведено, що головний урок (його загальна тривалість – 90 хв.) позитивно впливає на функціональний стан і працездатність учнів (при різних співвідношеннях видів навчальної діяльності); встановлено виражений позитивний адаптогенний вплив на організм молодших школярів уроків евритмії. Отже, проведені С.В. Гозак дослідження довели «позитивний адаптогенний вплив вальдорфської педагогічної технології навчання на організм учнів

початкових класів, закономірну позитивну динаміку у них протягом трьох років навчання показників фізичного розвитку, функціонального стану організму, розумової працездатності, рівня соматичного здоров'я» [5]. Зазначимо, що в Україні вже проведені окремі емпіричні дослідження окремих характеристик вальдорфських учнів та вихованців (соціальна адаптованість, фізичне здоров'я, пізнавальна сфера, здібності, самосвідомість, екологічна свідомість, тощо), проте особливості психічного здоров'я дітей, що навчаються та виховуються на засадах вальдорфської педагогіки, досліджено не достатньо та потребують комплексного вивчення. Тому однією з актуальних наукових задач вважаємо експериментальну перевірку ефективності впливу навчально-виховного процесу, побудованого на засадах вальдорфської педагогіки, саме на **стан психічного здоров'я дітей**.

В цілому, за результатами наукових досліджень, оздоровчий характер вальдорфської педагогіки не викликає сумнівів, що доведено в публікаціях різних авторів. Вальдорфська педагогіка є не стільки здоров'язберігаючою системою, скільки здоров'ястворюючою, оздоровчою, терапевтичною, так як спрямована не стільки на охорону та збереження здоров'я, скільки на його відтворення. **Оздоровчий, терапевтичний ефект вальдорфської педагогіки** проявляється не тільки в оздоровчому середовищі, загальній організації навчально-виховного процесу, але і в грамотній методичній організації кожного з навчальних предметів. Наприклад, в методичному посібнику з рукоділля [16], крім опису технік в'язання, вишивання, плетіння, роботи з вовною та ін., звертається увага на терапевтичне значення кожного з занять, терапевтичний вплив певних природних матеріалів на розвиток дитини та її здоров'я, надаються психологічні рекомендації вчителю щодо розуміння природи дитини та особливостей її розвитку на кожному з вікових етапів.

Крім відомих в інших освітніх системах технологій здоров'язбереження (рухові вправи на уроках, проведення перерв на

відкритому повітрі, тощо), у вальдорфській освітній системі є **унікальні предмети терапевтичної спрямованості**: «Малювання форм», «Евритмія»; на уроках фізичної культури використовуються елементи ботмерівської гімнастики; на інших уроках – евритмічні паузи. Виходячи з цього, можна зазначити, що методика викладання кожного з предметів орієнтується на здоровий та гармонійний розвиток дитини.

Звичайно, вальдорфська система не існує сама по собі, її оздоровчий характер дуже сильно залежить від:

- педагогів та психологічного клімату всього педагогічного колективу;
- батьків та психологічного клімату в батьківській спільноті;
- учнів та психологічного клімату в класі та на уроках, який забезпечує, в першу чергу, саме вчитель.

Особистість вчителя є вагомим чинником здоров'язбереження у дітей. Відомо, що багато хто з батьків дошкільників при виборі школи для своєї дитини орієнтуються не стільки на інноваційність цієї школи, оздоровче середовище, репертуар навчальних предметів, наявність або відсутність оцінок, домашніх завдань, скільки на особистість вчителя, тобто обирають не школу, а вчителя для своєї дитини. Не система виховує та навчає дітей, а людина – педагог, його особистість та приклад життя, тому на педагогах лежить особлива відповідальність за гармонійний та здоровий розвиток особистості дитини. У вальдорфській освітній системі ключовою фігурою є педагог, який має, крім вищої педагогічної освіти, додаткову спеціальну освіту вчителя вальдорфської школи [3] або вихователя вальдорфського дитячого садку. Зрозуміло, що вальдорфський вчитель або вихователь, який є прикладом наслідування та авторитетом для дітей, сам має бути здоровою – фізично, психічно та духовно – особистістю.

В системі загальної освіти працюють, крім адміністрації та вчителів, соціальні педагоги та психологи, професійна діяльність яких спрямована на забезпечення соціального та психічного здоров'я дітей. За деякими сучасними освітніми технологіями задача здоров'язбереження в більшій мірі

вирішується саме психологами. Наприклад, технологія психологічного супроводу навчальної групи, запропонована М.Ю.Громовим та Н.К.Смирновим, є моделлю впровадження в роботу школи принципів психології здоров'я та педагогічної психотерапії. Психолог бере активну участь в освітньому процесі школи, є однією з ключових фігур навчально-виховного процесу, заснованого на принципах здоров'язбереження [9]. Вальдорфську систему освіти та виховання дітей, з одного боку, також можна вважати психологічною, враховуючи спрямованість педагогічних зусиль на забезпечення розкриття індивідуальності дитини, наявність психотерапевтичних елементів навчання та виховання; з іншого боку, невизначеними, на наш погляд, є місце та роль шкільного психолога та шкільної психологічної служби у вальдорфських закладах освіти. Зазначимо, що робота психолога майже не окреслена в численній вальдорфській (принаймні, в російськомовній та україномовній) літературі. Нам вдалося знайти невеличке видання під назвою «Оценка развития второклассников. Опыт психологического консультирования в вальдорфских школах», в якому описано не стільки психологічне консультування, скільки досвід дослідницької роботи, надано психодіагностичний інструментарій у вигляді тестів на тілесну орієнтацію і моторний розвиток дитини та карти спостереження за учнем [13]. Можливо, такий брак уваги щодо психологічного супроводу професійними психологами вальдорфських закладів освіти можна пояснити тим, що при житті Р.Штайнера практичних психологів як таких ще не було. Так, за В.М.Карандашевим, «практична психологія як сфера професійної діяльності почала формуватися в 60-ті рр. в США, в 70-ті рр. – у Європі, у 80-ті рр. – у Радянському Союзі» [8, с. 6]. Ми вважаємо, що **організація психологічного супроводу професійними психологами дітей в умовах вальдорфських закладів освіти є зоною розвитку для вальдорфської педагогіки XXI ст.** Психологи, чие професійне призначення – піклуватися про психічне здоров'я людини та суспільства, можуть стати корисними помічниками вальдорфським

педагогам, дітям та їхнім батькам. На нашу думку, грамотно організована професійна діяльність психологів у вальдорфських закладах освіти зменшить навантаження педагогів, звільнюючи їхні сили для саморозвитку та професійного вдосконалення.

Вважаємо, що однією з передумов успішного розвитку вальдорфської педагогіки в Україні є «**філософія серця**», закладена «в крові» українців – нащадків Г.Сковороди. Недарма Жак Мольман в своїй публічній лекції у Києві, звертаючись до київських слухачів, сказав, що: «... у вас є дещо, чого у нас більше нема», говорячи про те, що в Голландії є багато вальдорфських шкіл, де він більше не може говорити про дух та душу – тільки про тіло, тоді як в Україні він може виступати з докладами духовного змісту і його чудово сприймають та розуміють [12, с.141].

На сьогодні вальдорфська педагогіка є відкритою для розвитку та змін педагогічною інноваційною системою, яка, з одного боку, вже має власні традиції навчання та виховання дітей і спирається на перевірений часом та підтверджений результатами наукових досліджень досвід, з іншого боку, вона орієнтується на реалії сучасного життя, сучасних дітей та батьків, що і забезпечує її життєстійкість, затребуваність та розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002) — К.: Шкільний світ, 2002.
2. Звіт Про завершення узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 15 вересня 2014 р. № 1044).
3. Вальдорфські школи: запитання й відповіді. – К.: Вид-во «НАІРІ», 2008. – 236 с.
4. Вишнякова Э.А. Здоровьесберегающие основы вальдорфской

педагогика: автореф. автореф. дис. на соиск.учен.степени канд.пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Э.А.Вишнякова. – Пятигорск, 2006. – 18 с.

5. Гозак С.В. Гігієнічна оцінка впровадження вальдорфської педагогічної технології в загальноосвітніх навчальних закладах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. мед. наук: спец. 14.02.01 «Гігієна» / С.В.Гозак. – Київ, 2006. – 20 с.

6. Іонова О.М. Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки: автореф. дис. на здобуття наук.ступ.докт.пед.наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.М.Іонова. – Київ, 2000. – 33 с.

7. Іонова О.М. Формування здоров'я особистості: досвід Вальдорфської школи // О.М.Іонова / Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. - № 10. – С. 35-40.

8. Карандашев В.Н. Методика преподавания психологии: учебное пособие / Карандашев В.Н. – СПб.: Питер, 2005. – 250 с.

9. Костенко Л. В. Здоровьесберегающие технологии в школе / Л.В. Костенко // Интернет и образование. – Июнь, 2009. - № 9. – Режим доступа: <http://www.openclass.ru/node/47746>.

10. Литвин Л.В. Ідеї вальдорфської педагогіки у вітчизняній освіті: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.пед.наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л.В.Литвин. – Київ, 2011. – 20 с.

11. Лукашенко О.М. Проблема збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.пед.наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»/ О.М.Лукашенко. – Харків, 2009. – 23 с.

12. Мольман Ж. Здоровое развитие / Ж. Мольман. – К.: Изд-во «НАИРИ», 2014. – 160 с.

13. Оценка развития второклассников. Опыт психологического консультирования в вальдорфских школах / перевод с немецкого. – К.: Изд-

во «НАИРИ», 2012. – 64 с.

14. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе / Смирнов Н.К. – М.: АПК и ПРО, 2002. – 121 с.

15. Тихомирова Л.С. Теоретико-методические основы здоровьесберегающей педагогики: автореф. на соискание уч.степени дототра наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ Л.С.Тихомирова. – Ярославль, 2004. – 41 с.

16. Урбшайт Э. Преподавание рукоделия. Опыт вальдорфской школы / Э. Урбшайт. – К.: Изд-во «НАИРИ», 2011. – 108 с.

In article the concept «educational technologies of the health maintenance» is considered; the basic characteristics, principles and groups of educational technologies of the health maintenance are described. The Waldorf Pedagogy is presented as complete educational system of the health maintenance which is based on the conception of saliotogenesis. Efficiency of Waldorf Pedagogy, its health-improvement and the therapeutic character are confirm the scientific researches, which were conducted in a number of the European countries and in Ukraine. We paid attention to the personality of the Waldorf teachers, which are one of primary factors of healthy development of children. We suppose that the organization of psychological support of children by the professional psychologists in conditions Waldorf educational institutions is a zone of development for Waldorf pedagogics of XXI century.

В статье рассматривается понятие «здоровьесберегающие образовательные технологии»; описываются основные характеристики, принципы и группы здоровьесберегающих образовательных технологий. Вальдорфская педагогика представлена как целостная образовательная здоровьесберегающая система, базирующаяся на концепции салютогенеза. Эффективность вальдорфской педагогики, ее оздоровительный и терапевтический характер подтверждаются научными исследованиями,

проведенными в ряде европейских стран и в Украине. Обращается внимание на личность вальдорфского учителя как одного из главных факторов здорового развития детей. Высказывается предположение, что организация психологического сопровождения детей профессиональными психологами в условиях вальдорфских учебных заведений является зоной развития для вальдорфской педагогики XXI ст.